

TOKAT ŞEHİR MÜZESİ'NDE BULUNAN MADENİ ŞAMDANLAR¹

Metal Candlesticks in Tokat City Museum

Veysel ESEN²

Mehmet Sami BAYRAKTAR³

Özet

Bu çalışmada Tokat Şehir Müzesi'nde bulunan kırk adet madeni şamdan tanıtarak değerlendirilmiştir. Geleneksel Türk kültür ve sanatının bir parçası olarak gündelik hayat estetiğinin yansıdığı madeni şamdanlarla ilgili gerçekleştirdiğimiz bu çalışmayla bilimsel anlamda katkı sunmayı ümit etmekteyiz. Söz konusu madeni şamdanlar; kaideli şamdanlar, el şamdanları ve asma şamdanlar olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Kaideli şamdanlar, zeminle kesintisiz olarak temas halinde olan ve herhangi bir tutamak bulundurmeyen şamdanlardır. El şamdanları, diğer şamdanlara nazaran daha küçük boyutlu ve tutamak bulunduran şamdanlardır. Asma şamdanlar ise koza biçimli gövdeye sahip olup gövde kenarlarından zincirlerle asılarak kullanılan şamdanlardır. Pirinç ve bronz malzemeden döküm tekniğiyle üretilen şamdanların parçaları kılavuz geçme/vidalı birleşim tekniği ve lehim tekniğiyle birbirine eklenmişlerdir. Şamdanların yüzeyinde kazıma, kabartma, delik-işi ve tornada çizikleme teknikleriyle gerçekleştirilen süslemeler görülmektedir. Söz konusu süslemeler genelinde basit dekoratif çizgiler ve yarım dairesel kabartmalar olması yanında oldukça ince çalışılmış kazıma ve delik-işi örneği de bulunmaktadır. Ayrıca bir süsleme ögesi olarak kullanılabilen yazı unsuruna şamdanlar arasında az sayıda olsa da rastlanılmaktadır. Şamdanların üç tanesi dışında tarih veren kitabe bulunmamaktadır. Tarihlerin en erkeni H.1318/M.1900-1901 en geç olanı ise H.1327/M.1909-1910 tarihidir. Üzerlerinde herhangi bir damga işaret veya tarih unsuru bulundurmeyen şamdanlar malzeme-teknik, biçim, kompozisyon ve üslup özelliklerine göre karşılaştırma yapılarak -üslup eleştirisi- tarihlendirilmiştir. Buna göre bir eser 16. yüzyıla diğerleri 19. yüzyıl ve 20.yüzyıl başları arasına ait olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Şamdan, Tokat, Müze, Osmanlı, El sanatları, Türk sanatı

¹ Bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Mehmet Sami Bayraktar danışmanlığında yürütülen, Veysel ESEN tarafından hazırlanan "Tokat Şehir Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Aydınlatma Eşyaları" adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye, Veysellesen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9741-6181

³ Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Samsun-TÜRKİYE, e-posta: msami.bayraktar@omu.edu.tr /ms.bayraktar@hotmail.com; ORCID: 0000-0001-8454-4045

Abstract

In this study, forty metal candlesticks in Tokat City Museum are introduced and evaluated within the framework of Art History discipline. We hope to contribute scientifically with this study on metal candlesticks, which reflect the aesthetics of daily life as a part of traditional Turkish culture and art. The metal candlesticks in question are divided into 3 groups: pedestal candlesticks, hand candlesticks and hanging candlesticks. Base candlesticks are candlesticks that are in continuous contact with the ground and do not have any handles. Hand candles are candlesticks that are smaller in size and have a handle compared to other candlesticks. Hanging candlesticks have a cocoon-shaped body and are used by hanging chains from the sides of the body. The parts of the candlesticks produced with the casting technique from brass and bronze materials are attached to each other with the tapping/screw-fit technique. On the surface of the candlesticks, decorations made by scraping, embossing, hole-work and scratching techniques can be seen. In addition to the simple decorative lines and semi-circular reliefs that protrude outward, there are also very finely worked examples of scraping and hole-work. In addition, the writing element, which can be used as an ornamental element, is rarely encountered among the candlesticks. Except for three candlesticks, none have inscriptions providing a date. The earliest date is H.1318/A.D. 1900-1901, and the latest is H.1327/A.D. 1909-1910. The candlesticks without any stamps, marks, or date elements have been dated through stylistic analysis, comparing their material, technique, form, composition, and stylistic characteristics. Accordingly, one piece is attributed to the 16th century, while the others are believed to belong to the 19th century and the early 20th century.

Keywords: Candlestick, Tokat, Museum, Ottoman, Hand crafts, Turkish art

Giriş

Aydınlatma, yeme, içme ve barınma gibi hayati önem taşıyan unsurlardan biri olarak insan hayatında yer bulmuştur. Aydınlatma ihtiyacını karşılamak için kullanılan meşale, kandil, fener gibi şamdan da aydınlatmayı sağlayan önemli gereçlerden biridir. Eski çağlardan itibaren aydınlatmanın sağlandığı eşyalardan biri olan şamdan; Arapça “şem/mum” ile Farsça “dân/-lık” kelimelerinin birleşiminden oluşmakta olup kelime anlamı olarak mumluk, ışıklık ve ışıldak gibi anlamlara gelmektedir (İ.Z. Eyuboğlu 2004: 622). “Üzerine mum dikilip aydınlatma amacıyla kullanılan ayaklı bir araç” (Sözen ve Tanyeli 1986: 224). Şeklinde tanımlanan şamdan, *Dîvânü Lugâti’t Türk*’te *tüngşü* (Kaşgarlı Mahmud 1985: 378) adı ile anılmaktadır⁴.

Madeni aydınlatma eşyalarından biri olan şamdanların 10. yüzyılda Buha-ra’da Karahanlılar döneminde bakırdan üretildiğini biliyoruz (Kanal 2013: 87).

⁴ Aynı eserin farklı ciltlerinde geçen “Tün” kelimesi için “Gece” karşılığı verilmiştir. Bu bakımdan şamdan için verilen isim gece ile ilişkilendirilerek verilmiş olmalıdır. Bugün dahi evlerimizde gece kullandığımız lambalara “Gecelik” adı verilmektedir. Şamdan için de aynı ismin verildiği düşünülebilir.

Fakat bugün elimize ulaşan somut örnekler Selçuklu dönemine ve sonrasına tarihlenen şamdanlardır. 14. yüzyıl dan 20. yüzyıla kadar uzun bir dönemi kapsayan Osmanlı dönemine gelindiğinde çeşitli malzemelerden ve çeşitli şekillerde yapılan şamdanlarla karşılaşmaktadır.

Osmanlı dönemine gelinceye kadar her türden maden ve süsleme teknikleri denenmiş, çeşitli formlar geliştirilmiş Osmanlıya oturmuş bir maden sanatı miras kalmıştır (Bodur 1987: 36). Bu mirasın önemli bir bölümünü şüphesiz şamdanlar oluşturmaktadır. Şamdanlar gerek şekilleri gerek kullanım alanlarına göre farklı isimler almışlardır. Elde tutulması için kulpu olan şamdanlara *el şamdanı* veya *kulplu şamdan*, duvara sabitlenenlere *duvar şamdanı*, birden fazla mum yerleştirilen şamdanlara *kollu şamdan* denilmekle birlikte büyük boyutlu, mihrabın iki yanında bulunduklarından *mihrap şamdanı* ve *ayaklı şamdan* olarak adlandırılan şamdanlar mevcuttur (Arseven 1983: 1862-1863). Tüm bunlara ek olarak genellikle 2 metreye kadar yüksekliği olan ev, konak, tekke ve türbelerde yaygın biçimde bulunan *orta şamdanları* da bulunmaktadır (Bozkurt 2010: 329).

Ayrıca İstanbul kadı sicillerinde şekline (*Bakraç şamdan*, *Tâbe-i şamdan*) ve boyutuna göre (*Kebir şamdan*, *Şamdan-ı kebîr*, *Şamdan-ı büzürg* ve *Şamdan-ı sagîr*) isimler almışlardır. Bundan başka “*billur şamdan*, *demir şamdan*, *inci şamdan*, *tombak şamdan*, *mücevher şamdan*” gibi yapım ve süsleme malzemelerine şamdanların isimlendirildiği de görülmektedir. Tüm bunların dışında 1640 tarihli narh defterinde ise kaidelerine göre (*Yüksek dipli şamdan* ve *yassı dipli şamdan* gibi) isimlendirilmişlerdir.⁵

Osmanlı dönemine ait olan şamdanların döküm ve torna tekniğinde tek parça veya geçmeli olarak yapılanları vardır (Oral 2016: 88). 14-15. yüzyılda madeni eserler pirinç demir ve bronzdan olup altın ve gümüş eserler nadirdir (Öney 2000: 33). Kitabesinden Sultan Orhan için yaptırıldığı anlaşılan 1329 tarihli bronz şamdan bugün Paris Louvre Müzesi'ndedir. Sultan 2. Bayezit'in Edirne'de yaptırdığı külliye camisine ait bir çift tunç şamdan İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir (Öney 2000: 33). Selçuklularda da rastladığımız çan biçimli şamdanların farklı boyutlarda ve madenlerde olmak üzere Osmanlı'nın her döneminde kullanıldığı gibi klasik dönem öncesinde de kullanıldığı bilinmektedir. Bu döneme dair şamdan formu hakkında bilgi vermesi açısından Bursa Yeşil Külliye'de bulunan Çelebi Mehmed Türbesi (Yeşil Türbe)'nin mihrap nişine bakılabilir.

⁵ Şamdan konusunda daha fazla bilgi için; Veysel Esen, *Tokat Şehir Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Aydınlatma Eşyaları*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2022, 50-57.

Foto 1 Bursa Yeşil Türbe mihrap nişi (Arlı ve Altun 2008: 84)

Foto 2 Mihrap nişi ayrıntısı (Arlı ve Altun 2008: 84)

16. yüzyıl başlarında görülen lale şeklinde mumluklu havan şamdanları 17. yüzyılda düz mum çanaklı ve bilezik boğumlu boyun kısmımlı havan şamdanlar takip etmiştir (Bodur 1987: 41). Bu türden şamdanlara *Surname-i Hümayun* minyatürlerinde de rastlanılmaktadır. Geçit töreninde tekerlekli yükseltilmiş bir zemin üzerinde şamdan ustaları şamdan yaparken tasvir edilmişlerdir. Tasvirde yer alan çeşitli şekillerde şamdanlar arasında 16. ve 17. yüzyılda görülen şekillerde şamdanlara rastlanılmaktadır (Atasoy 1997: 127a). Aynı eserde Mumcu esnafının geçit töreninde hediye ettiği şamdan da aynı şekilde havan biçimli; kaideli, boğumlu boyun kısmımlı ve düz mum yuvalıdır (Atasoy 1997: 79b).

Foto 3 16. yüzyıl pirinç şamdan (Bodur 1987: 110)

Foto 4 17. yüzyıl pirinç şamdan (Bodur 1987: 111)

18. yüzyıl başlarında klasik dönem özelliklerini gösteren havan tipi olarak adlandırılan şamdanlara ek olarak daha sonraları Batı etkileriyle daralıp uzayan ayaklı tipte şamdanlarla⁶ görülmektedir (Vardar 2011: 36). 19. yüzyılda ise

⁶ Daralıp uzayan tip olarak tanımlanan şamdanlar, Selçuklu döneminde de görülen silindirik boğumlu gövdeli şam-

aynı etkiye bağlı olarak şamdan şekillerine bir yenisi daha eklenerek yivlerle teşkilatlandırılmış döküm tekniğinde iki parçadan oluşan boğumlu lale çanağı formunda şamdanlar görülmeye başlanır (Bodur 1987: 41). Söz konusu şamdanlar Osmanlı ülkesinde üretildiği gibi 19. yüzyılda şamdan ithal edildiğine dair arşiv kayıtları da bulunmaktadır.⁷

Foto 5 Şamdan esnafı geçit töreninde
(Atasoy 1997: 127a)

Foto 6 Mumcu esnafı şamdan hediyesini sunarken
(Atasoy 1997: 79b)

Madeni şamdanların sade olanları çoğunlukta olmakla beraber klasik dönem örneklerinde gövdelerde yer alan rumi kıvrımlı bitkisel süsleme ve kitabeler son döneme kadar devam etmişti (Bodur 1987: 41). Batı etkilerini taşıyan görünüm, ovalleşen hatlar ve yivli süslemelerle gövdeleri bütünüyle değişime uğratmıştır (Vardar 2011: 36).

Foto 7 18. yüzyıl bronz
şamdan (Bodur 1987: 111)

Foto 8 19. yüzyıl tombak
şamdan (Bodur 1987: 132)

Foto 9 1814 tarihli pirinç
şamdan (O'Kane 2006:
229)

danlara yüksek oranda benzerlik göstermektedirler. Batılı etkiler dönem içerisinde var olmakla birlikte Selçuklu, Eyyubi ve Memlük gibi farklı dönemlerde karşımıza çıkan bu tip şamdanların Osmanlı döneminde de kendini göstermiş olması ortak beğenin tekrar ortaya çıkması olarak yorumlanabilir.

⁷ DABOA. MB. İ...21-143 Arşiv numaralı, H.05-12-1284/ M.29-03-1868 tarihli belgeye göre Beylerbeyi Sarayı için Eksercizade Agop Efendi marifetiyle Avrupa'dan 12 çift vazo, 6 çift şamdan ve 3 çift kuş kafesi getirtilmiştir.

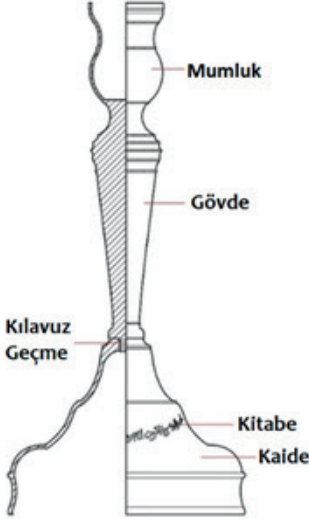
1. Tokat Şehir Müzesi’nde Bulunan Madeni Şamdanlar⁸

Çalışmamızın konusunu Tokat Şehir Müzesi’nde bulunan kırk adet madeni şamdan oluşturmaktadır. Kullanım şekli bakımından şamdanlar “Kaideli şamdanlar” “El şamdanları” ve “Asma şamdanlar olarak üç ayrı sınıfa ayrılmaktadır. Sayısal bakımdan en büyük grup 33 eserle kaideli şamdanlar oluşturmaktadır. İkinci sırada 5 eserle el şamdanları yer almakta olup asma şamdanlar 2 eserle son sırada yer almaktadır.

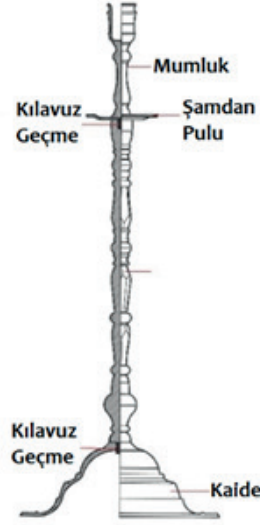
1.1. Kaideli Şamdanlar

Boyutu, şekli ya da yüksekliği fark etmeksizin kaidelerinin zemin ile kesintisiz olarak temas halinde olduğu şamdanlara “kaideli şamdan” adı verilmiştir. Kaideli şamdanlar; bronz, pirinç ve bakır olmak üzere üç farklı madenden döküm tekniğiyle üretilmiş oldukları görülmektedir (Foto 10, 11, 12).

Kaide, gövde -bazı şamdanlarda gövde ve mumluk bir bütün halinde- ve mumluk bölümlerinden oluşmakla birlikte bazı örneklerde bunlara ek olarak şamdan pulu da yer almaktadır. 2, 3, 4, 5 ve daha fazla parçadan oluşan şamdanlar kılavuz geçme (Foto 13) (vidalı birleşim) tekniğiyle bütünleştirilmişlerdir (Şekil 1, 2), (Foto 14, 15, 16, 17).⁹

Şekil 1 İki parçadan oluşan kaideli şamdan bölümleri

Şekil 2 Dört parçadan oluşan kaideli şamdan bölümleri

⁸ Bildiri sınırını aşmamak için eserler belirli gruplara ayrılarak değerlendirilmiş ancak nitelikleri bakımından diğerlerinden ayrılan eserlere ayrıca değinilmiştir.

⁹ 8 ve 22 numaralı kaideli şamdanlar hariç olmak üzere. Söz konusu eserler lehim tekniğiyle birleştirilmiştir.

Foto 10 Bronz şamdan

Foto 11 Pirinç Şamdan

Foto 12 Bakır Şamdan

Foto 13 Kılavuz geçme

Foto 14 İki parçadan oluşan şamdan

Foto 15 Üç parçadan oluşan şamdan

Foto 16 Dört parçadan oluşan şamdan

Foto 17 Beş parçadan oluşan şamdan

Kaideler genel olarak dairesel planda meydana getirilmiş olmaları yanında çokgen plan gösterenlerine de rastlanılmaktadır. Kaide şekillerine bakıldığında dairesel kenarlı konik biçimlidir. Bu tür kaidelerde kademeli ya da doğrudan daralarak gövde ile birleşirler (Foto 18). Çokgen kenarlı konik kaideler dörtgen, altıgen ve sekizgen kenarlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türden kaidelerde de diğer kaidelerde olduğu gibi gövdeye doğru gittikçe daralarak birleşmektedir (Foto 19, 20, 21). İç ya da dışbükey yaylardan oluşturulan dilimli kenarlı konik kaideler, bir diğer kaide tipidir. Dilimli kenarlar belirli bir seviye yükseldikten sonra konik kaideyle devam etmektedir (Foto 22).

Eserler arasında birer örnek olarak yer alan üç ayrı tip ile daha karşılaşılmaktadır. Bu tiplerden ilki dış sırası kenarlı havan kaidedir. Daraltılmış karnıyla genel hatlarına bakıldığında Selçuklu ve Memlûklü dönemine ait havan/konkav

biçimli şamdanlara çok yakın benzerlik göstermektedir (Foto 23). İkinci tip ise dairesel kenarlı çan kaideli tip olup genel hatlarına bakıldığında çanı anımsatmaktadır. Bu tipte gövde kısmına yer verilmeden doğrudan mumluk kısmına geçilmesi bir diğer ayırıcı özelliğidir (Foto 24). Son olarak yayvan kenarlı konik kaideli tip ile karşılaşılmaktadır. Söz konusu kaideye bakıldığında tepsiyi anımsatmaktadır (Foto 25).

Foto 18 Dairesel kenarlı konik kaide

Foto 19 Dörtgen kenarlı konik kaide

Foto 20 Altıgen kenarlı konik kaide

Foto 21 Sekizgen kenarlı konik kaide

Foto 22 Dilimli kenarlı konik kaide

Foto 23 Diş sırası kenarlı havan kaide

Foto 24 Dairesel kenarlı çan kaide

Foto 25 Yayvan kenarlı konik kaide

Madeni kaideli şamdanların gövdeleri genellikle sütun biçimli, boğumlu ve daralıp genişletilerek hareketlenmektedir (Foto 26, 27). Ancak bu gövdelerin yanı sıra kum saati biçimli (Foto 31), elmas kesim biçimli (Foto 28), düz çokgen biçimli ya da sıralanmış küre biçimli gövdelerle de karşılaşmıştır (Foto 29, 30).

Foto 26 Sütun biçimli şişkin gövde

Foto 27 Sütun biçimli boğumlu gövde

Foto 28 Elmas kesim biçimli gövde

Foto 29 Düz çokgen biçimli gövde

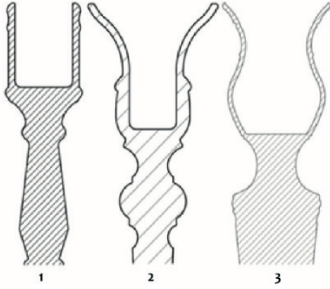

Foto 30 Sıralanmış küre biçimli gövde

Foto 31 Kum saati biçimli gövde

Kaideli şamdanların mumluk kısımlarına bakıldığında üç tip görülmektedir. Bu tipler düz mumluklu, geniş ağızlı mumluklu ve ince belli geniş ağızlı mumluklu olarak sıralanabilir (Foto 32), (Şekil 3).

Şekil 3 Mumluk tipleri 1) Düz mumluklu 2) Geniş ağızlı mumluklu 3) İnce belli geniş ağızlı mumluklu

Foto 32 Mumluk tipleri 1) Düz mumluklu 2) Geniş ağızlı mumluklu 3) İnce belli geniş ağızlı mumluklu

Kaideli şamdanlar arasında 1 ve 7 numaralı şamdanlar yüzeyinde süslemelere rastlanılmaktadır. Bu şamdanlardan 1 numaralı olan eser kazıma, kabartma ve delik işi gibi farklı türde süsleme teknikleri kullanılarak bitkisel motifler, zencirek motifleriyle ve geçmelerle süslenmiştir (Foto 33), (Çizim 1). Diğer bezeme barındıran 7 numaralı kaideli şamdan yüzeyinde ise çok küçük bir alanda sınırlı kalmış (mumluk altı) kazıma tekniğiyle oluşturulmuş bitkisel süslemeler bulunmaktadır (Foto 34), (Çizim 2). Bu iki eser dışında kalan kaideli şamdanlar genel olarak sade bırakılmış bazı eserlerde tornada çizikleme tekniğiyle sadelikten kaçınılmıştır (Foto 32/1).

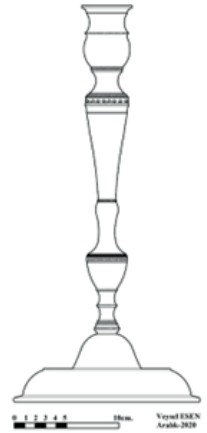
Foto 33 1 numaralı kaideli şamdan parçaları genel görünüşü. 1) Mumluk 2) Gövde 3) Kaid

Çizim 1 numara-
lı kaideli şamdan
genel görünüş
çizimi

Foto 34 7 nura-
maralı kaideli
şamdan genel
görünüşü

Çizim 2 7 numaralı
kaideli şamdan genel
görünüş çizimi

Kaideli şamdanlardan 8 ve 25 numaralı şamdanlar dışında kalanlarda herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Bu ikisinden yalnızca 25 numaralı şamdanın kitabesi tarih vermektedir. Kitabe şamdanın kaide yüzeyinde “*Sivaslı İlyaszâde El-Hacı Hüseyin Efendi’nin validesi Hatun için Yeni Camii Şerif’e vakf olmuştur. 1323*” şeklinde Osmanlı Türkçesiyle sülüs hatta hak edilmiştir (Foto 35, 36). Diğer şamdanın da kaide yüzeyinde, sülüs hatta ve yine Osmanlı Türkçesiyle “*Sahibi Osman*” hak edilmiş ve deltoid şeklinde damga yer bulmuştur (Foto 37, 38).

Foto 35 25 Numaralı kaideli şamdan

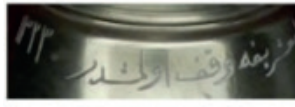
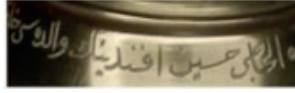
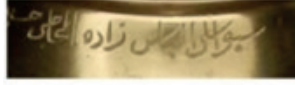

Foto 36 25 Numaralı kaide- li şamdanın kitabesi

Özgün Yazı

سيواسلى الياس زاده الحاجى حسين افنديك
والده سى خاتون ايجون يكي جامعشرىفه
وقف اولمشدر ۱۳۲۳

Çeviri Yazı

Sivaslı İlyaszâde El-Hacı Hüseyin Efendi’nin validesi Hatun için Yeni Camii Şerif’e vakf olmuştur. 1323

Foto 37 8 Numaralı kaideli şamdan

1

2

Foto 38 8 numaralı kaideli şamdan kitabesi (1) ve damgası (2)

Özgün Yazı ve Damga
صاحبى عثمان

Çeviri Yazı
Sahibi Osman

1.1.1. Kaideli şamdan albümü

Foto 39 1 Numaralı kaideli şamdan

Foto 40 2 Numaralı kaideli şamdan

Foto 41 3 Numaralı kaideli şamdan

Foto 42 4 Numaralı kaideli şamdan

Foto 43 5 Numaralı kaideli şamdan

Foto 44 6 Numaralı kaideli şamdan

Foto 45 7 Numaralı kaideli şamdan

Foto 46 8 Numaralı kaideli şamdan

Foto 47 9 Numaralı kaideli şamdan

Foto 48 10 Numaralı kaideli şamdan

Foto 49 11
Numaralı ka-
ideli şamdan

Foto 50 12 Nu-
maralı kaideli
şamdan

Foto 51 13 Numa-
ralı kaideli şamdan

Foto 52 14
Numaralı ka-
ideli şamdan

Foto 53 15 Numa-
ralı kaideli şamdan

Foto 54 16 Nu-
maralı kaideli
şamdan

Foto 55 17 Numa-
ralı kaideli şamdan

Foto 56 18
Numaralı kai-
deli şamdan

Foto 57 19 Numa-
ralı kaideli şamdan

Foto 58 20
Numaralı kai-
deli şamdan

Foto 59 21 Numaralı
kaideli şamdan

Foto 60 22
Numaralı kai-
deli şamdan

Foto 61 23 Numaralı
kaideli şamdan

Foto 62 24 Nu-
maralı
kaideli
şamdan

Foto 63 25 Numa-
ralı kaideli şamdan

Foto 64 26 Numa-
ralı kaideli şamdan

Foto 65 27 Nu-
maralı kaideli
şamdan

Foto 66 28 Nu-
maralı kaideli
şamdan

Foto 67 29
Numara-
lı kaideli
şamdan

Foto 68 30 Numa-
ralı kaideli şamdan

Foto 69 31 Numaralı
kaideli şamdan

Foto 70 32 Numaralı
kaideli şamdan

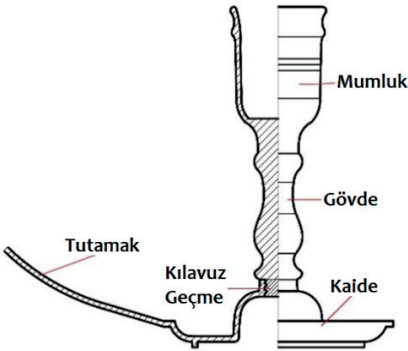

Foto 71 33 Numaralı
kaideli şamdan

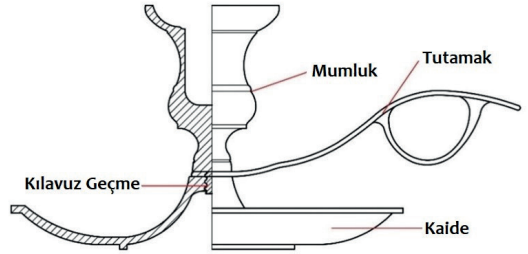
1.2. El Şamdanları

Kaidesine bitişik veya ayrı bir parça olarak meydana getirilmiş olmasına bakılmaksızın farklı ölçü ve şekillerde meydana getirilmiş tutamaklara sahip olan küçük boyutlu elde taşınmaya olanak sağlayan şamdanlara “el şamdanı” adı verilmiştir. Bu türde üretilmiş şamdanlar madeni şamdanlar arasında beş eserle ikinci grubu temsil etmektedirler. Eserlerin tamamı bronz malzemeden döküm tekniğiyle üretilmiştir.

El şamdanları iki veya üç parçadan oluşabilmektedirler. Kaide, tutamak ve mumluk olmak üzere üç parçadan meydana getirilen el şamdanları (Şekil 5), (Foto 63) olduğu gibi kaideye ekli tutamak ve gövdeyle bitişik mumluk kısmı olmak üzere iki parçadan oluşanları da bulunmaktadır (Şekil 4), (Foto 62).

Şekil 4 İki parçadan oluşan el şamdanı bölümleri

Şekil 5 Üç parçadan oluşan el şamdanı bölümleri

El şamdanlarının kaideleri dairesel planlı çanak şeklinde üretilmişlerdir. Kaide kenarları genel olarak düz bırakılması yanında diş sırası şeklinde de oluşum gös- teren örnek bulunmaktadır (Foto 74). Söz konusu kaide merkezinden farklı açıl-

larla yükselip daralarak gövde ya da mumlukla birleşmektedir. Kaideler tutamaklı (Foto 72) ya da tutamaksız (Foto 73) olarak iki şekilde meydana getirilmiştir.

Foto 72 İki parçadan oluşan el şamdanı

Foto 73 Üç parçadan oluşan el şamdanı

El şamdanlarında mumluk ile bir bütün olarak ele alınan gövde kısımları iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki sütun biçimli şişkin gövde (Foto 75) diğeri ise sütun biçimli boğumlu gövdedir (Foto 76). Mumluk kısımlarına bakıldığında ise kaideli şamdanlarda olduğu gibi üç tipe karşılaşılr (Foto 77-79).

Foto 74 Diş sırası şeklinde kenarlı kaide

Foto 75 Sütun biçimli şişkin gövde

Foto 76 Sütun biçimli boğumlu gövde

Foto 77 Düz mumluklu

Foto 78 Geniş ağızlı mumluklu

Foto 79 İnce belli geniş ağızlı mumluklu

El şamdanlarında herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ayrıca yüzeylerinde tornada çizikleme tekniğiyle meydana getirilmiş yatay çizgiler dışında herhangi bir süslemeye de yer verilmemiştir (Foto 77).

1.2.1. El şamdanları albümü

Foto 80 1 numaralı el şamdanı

Foto 81 2 numaralı el şamdanı

Foto 82 3 numaralı el şamdanı

Foto 83 4 numaralı el şamdanı

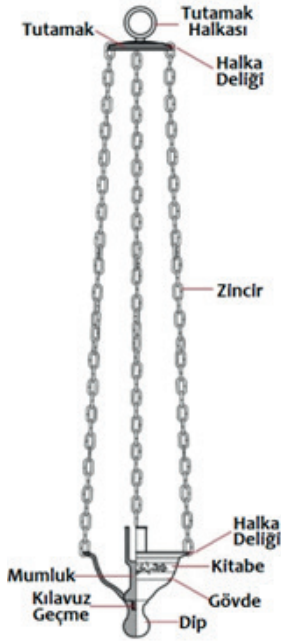
Foto 84 5 numaralı el şamdanı

1.3. Asma Şamdanlar

Asılarak kullanılmaları sebebiyle “asma şamdan” adının verildiği şamdanlar eserler arasından iki adet olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu şamdanlar koza biçimli gövde, mumluk, dip, askı zincir ve tutamak olmak üzere beş kısımdan oluşmaktadırlar (Şekil 6), (Foto 87).

Dip kısımları dış hatlarıyla damla şeklini anımsatmakta olup mumlukları düz mumluklu tiptedir. Koza biçimli gövde mumluk ve dip arasında yer almaktadır (Foto 85, 86). Merkezinde halka bulunan tutamak kısmında daire biçimli olup üç noktada zincirin geçirildiği halka delikleri bulunmaktadır (Foto 88, 89). Aynı delikler gövde kenarlarında da bulunmakta olup tutamak ve gövde bağlantısı bu şekilde sağlanmaktadır. Zincir dışında bronz malzemeden döküm tekniğiyle meydana getirilen asma şamdanların parçaları kılavuz geçme tekniğiyle birleştirilmiştir.

Her iki eser yüzeyinde kitabe rastlanılmaktadır (Foto 90, 91). Kitabe dışında eser yüzeyinde tornada çizikleme tekniğiyle meydana getirilmiş derin olmayan çizikler dışında herhangi bir süsleme düzenlemesine rastlanılmaz.

Şekil 6 Asma şamdan bölümleri

Foto 87 Asma şamdan genel görünüşü

Foto 85 1 numaralı asma şamdan

Foto 86 2 numaralı asma şamdan

Foto 88 1 numaralı asma şamdan tutamak

Foto 89 2 numaralı asma şamdan tutamak

Asma şamdanların her ikisinin yüzeyinde de vakıf kitabeleri bulunmaktadır. Söz konusu kitabeler özgün ve çeviri yazı haliyle şu şekildedir;

Özgün Yazı

صاحب الخيرات چويجي اوغلي
كريمه سي صالحه خاتونن اقجه
كويي جامع شريفنه وقفدر سنه
١٣١٨

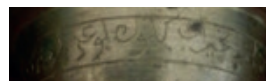
Çeviri Yazı

Sahib'ül-hayrat Çivicioğlu kerimesi Saliha Hatun'un Akça Köyü Camii Şerifine vakfidır. Sene 1318

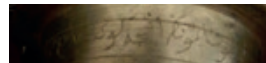

Foto 90 1 Numaralı asma şamdan kitabesi

Özgün Yazı

صاحب الخيرات كلوك
اوغلي كريمه سي طو
طو خاتونن اقجه كوي
جامع شريفنه وقفدر
سنه ١٣٢٧

Çeviri Yazı

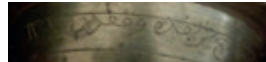

Foto 91 2 Numaralı asma şamdan kitabesi

Sahib'ül-hayrat Kelükoğlu kerimesi Tutu (Dudu) Hatun'un Akça Köyü Camii Şerifine vakfidır. Sene 1327

Değerlendirme ve Karşılaştırma

Malzeme ve Teknik

Şamdanlar dört farklı malzemeyle imal edilmiştir. Bu malzemeler nicelik sırasıyla bronz, pirinç, bakır ve demir olarak sıralanmaktadır.

1,3,5,6,7,9,10,15,16,17,18,20,21,22,24,25 ve 30 numaralı kaideli şamdanların; 1,2,3,4 ve 5 numaralı el şamdanlarının; 1 ve 2 numaralı asma şamdanlarda (zincirler hariç olmak üzere) bronz kullanılmıştır. 2,4,11,12,14,19,23,26,27,28,29,31,32 ve 33 numaralı kaideli şamdanlarda pirinç, 8 ve 13 numaralı kaideli şamdanlarda bakır, asma şamdanların zincirlerinde demir kullanılmıştır (Tablo 1, 2, 3).

Yapım tekniği bakımından asma şamdan zincirleri dışında tüm eserler döküm tekniğiyle üretilmiştir. Birleştirme tekniklerine bakıldığında iki teknikle karşılaşılr. Bunlardan ilki kılavuz geçme tekniği diğeri lehim tekniğidir. Lehim ile birleştirmenin gerçekleştirildiği 8 ve 22 numaralı kaideli şamdanlar dışında kalan tüm eserler kılavuz geçme tekniğiyle birleştirilmiştir.

Biçim

Kaideli şamdanlar; kaide, gövde ve mumluk bölümlerinden oluşmaktadırlar. Bazı eserlerde 5, 6 ya da 7 numaralı kaideli şamdanlarda olduğu gibi mumluk ve gövde tek parça olarak ele alınmakta, 11 ya da 12 numaralı kaideli şamdanlarda olduğu gibi bazı eserlerde gövde kısmı iki parçadan oluşmaktadır. Ayrıca tüm bu parçalara ek olarak 3 ya da 11 numaralı kaideli şamdanlarda olduğu gibi bazı kaideli şamdanlarda şamdan pulu ya da tablası bulunmaktadır.

Kaideli şamdanlarda; dış sırası kenarlı havan kaide (Foto 14), dairesel kenarlı çan kaide (Foto 15), yayvan kenarlı konik kaide (Foto 16), dörtgen (Foto 10), altıgen (Foto 11), sekizgen (Foto 12) kaide, dilimli kenarlı konik kaide (Foto 13) ve dairesel kenarlı konik kaide (Foto 9) olmak üzere sekiz farklı kaide biçimiyle karşılaşılmaktadır. Gövdeleri ise sütun biçimli şişkin (Foto 17), boğumlu (Foto 18), elmas kesim biçimli (Foto 19), düz çokgen biçimli (Foto 20), sıralanmış küre biçimli (Foto 21) ve kum saati biçimli gövdeli (Foto 22) olmak üzere altı farklı tiptedir. Mumluk kesimlerinin biçimleri; düz, geniş ağızlı ve ince belli geniş ağızlı olmak üzere üç farklı tiptedir. (Foto 22), (Şekil 3).

Kaide, gövde, tutamak ve mumluk kısımlarından oluşan el şamdanlarının kaideleri çanak şeklinde olup kenarları düz ya da dış sırası şeklinde iki farklı düzende meydana getirilmiştir (Foto 63, 64). Kaideye bitişik ya da ayrı bir parça olarak tutamakları bulunmaktadır (Foto 72, 73). Gövdeleri sütun biçimli şişkin ya da sütun biçimli boğumlu olmak üzere iki şekilde meydana getirilmiştir (Foto 65, 66). Mumluk kesimleri, kaideli şamdanlarda olduğu gibi düz, geniş ağızlı ve ince belli geniş ağızlı olmak üzere üç farklı tiptedir. (Foto 67-69).

Asma şamdanlar dip, gövde, mumluk, askı zincir ve tutamak kısımlarından oluşmaktadırlar. Dip kısımları damla şekline benzer olup gövde kısımları da

aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek kozayı andırmaktadır. Mumluk kısımları düz mumluklu meydana getirilmiştir. Dairesel tutamak kısmı üzerinde halka yer almakta olup tutamak ve gövde arasında da demir zincir bulunmaktadır (Şekil 6), (Foto 75-79).

Süsleme

Kaideli iki adet şamdan yüzeyinde süslemelere rastlanılmaktadır. Bu şamdanlar 1 ve 7 numaralı iki kaideli şamdanlardır. Söz konusu iki şamdan dışında kalan şamdanların bazılarında yalnızca tornada çizikleme tekniğiyle meydana getirilmiş yatay oluşum gösteren yüzeysel çizgiler bulunmaktadır.

Süsleme barındıran şamdanlardan 1 numaralı kaideli şamdan yüzeyinde hem bitkisel hem de geometrik süslemeler bulunmaktadır. Delik işi ve alçak kazıma teknikleriyle meydana getirilmiş bitkisel süslemelere bakacak olursak papatyagillerden altı yapraklı bir çiçek düzenlemesiyle karşılaşılırız. Bu düzenleme gerek kaide yüzeyinde gerekse gövdenin boğumlu kısımlarında tekrar edilmiştir. Deliklerin etrafında hem yaprak hem de çiçek merkezini oluşturacak şekilde yüzeysel kazıma uygulanmıştır. Bitkisel düzenlemeler dışında gerek kaide gerekse mumluk yüzeyinde yinelenerek kendini gösteren zencirek motifi yanında iki tür geçme ve düğüm motifi de yer almaktadır (Foto 33), (Çizim 1).

Bezemenin oldukça sınırlı bir alanda uygulandığı diğer süslemeli şamdan-da, yapraklı bir çiçek motifinin birbiri ardına yinelenerek mumluk altında şerit oluşturduğu görülmektedir (Foto 34), (Çizim 2).

Kitabe ve Damga

İkisi kaideli (8 ve 25 numaralı), ikisi asma şamdan (1 ve 2 numaralı) olmak üzere dört şamdanda kitabe bulunmaktadır. 8 numaralı kaideli şamdanda hem kitabe hem de damga bulunmaktadır. 8 numaralı kaideli şamdanda “*Sahibi Osman*” yazılı bir kitabe ve deltoid şeklinde bir damga yer almaktadır. Damganın eski Türk boy damgalarına benzerliği bakılmış ancak bir benzerlik bulunamamıştır. Damganın usta damgası olması muhtemel gözükmektedir. Diğer kaideli şamdanın “*Sivaslı İlyaszâde El-Hacı Hüseyin Efendi'nin validesi Hatun için Yeni Camii Şerif'e vakf olmuştur 1323*” yazılı kitabesine bakılarak şamdanın “*Yeni Camii Şerif*” adlı bir camiye vakıf olarak yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Tokat civarında bu adla anılan cami olmadığından söz konusu şamdan müzeye Tokat dışından getirilmiş olmalıdır. Asma şamdanların her ikisinde de kitabe bulunmaktadır. 1 numaralı asma şamdanın “*Sahib'ül-hayrat Çivicioğlu kerimesi Saliha Hatun'un Akça Köyü Camii Şerifine vakfıdır. Sene 1318*” yazılı kitabesine ve 2 numaralı asma şamdanın “*Sahib'ül-hayrat Kelükoğlu kerimesi Tutu (Dudu) Hatun'un Akça Köyü Camii Şerifine vakfıdır. Sene 1327*” yazılı kitabesine bakılarak “*Akça Köyü Camii Şerifine*” vakıf olarak yapılmış oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu cami, Tokat Erbaa'da bulunan *Silahdar Ömer Paşa Camii* adıyla da bilinen camidir. Dolayısıyla şamdanların Erbaa'dan müzeye getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme

Eserler arasında yalnız dört eserde kitabe bulunmaktadır. Kitabe bulunduran eserlerden ise üç tanesi tarih vermektedir. Söz konusu tarihlerden en erkeni H.1318-M.1900-1901 tarihini veren 1 numaralı asma şamdandır. Diğer eserler ise sırasıyla H.1323-M.1905-1906 tarihli 25 numaralı kaideli şamdan ve H.1327-M.1909-1910 tarihli 2 numaralı asma şamdandır. Diğer eserlerden süsleme bakımından da ayrılan bir eser olarak 1 numaralı kaideli şamdanın tarihlendirilmesine 1582 tarihli Surname-i Hümayun kitabında bulunan bir minyatür yardımcı olmaktadır. Esnaf geçiş töreninin tasvir edildiği minyatürler arasında şamdancı esnafının geçişi de yer bulmuştur. Söz konusu minyatürün sağ alt köşesinde tasvir edilen şamdana bakıldığında dış hatları itibariyle 1 numaralı kaideli şamdana oldukça benzer olduğu göze çarpmaktadır (Şekil 7/b). 16. yüzyılda görülen lale formulu mumluklu havan şamdanların da aynı sahne içinde yer alması (Şekil 7/a) 1 numaralı kaideli şamdanın da aynı veya yakın tarihlere (16. yüzyıl) ait olabileceğini düşündürmektedir. Diğer madeni şamdanlar ise stil kritiği yönüyle 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başları arasına tarihlendirilmişlerdir.

Şekil 7 Şamdancı esnafının tasvir edildiği minyatür (Atasoy 1997: 127b) [Harf ve işaretler tarafımızca eklenmiştir.]

Foto 92 1 Numaralı kaideli şamdan

Tablo 1. Kaideli Şamdanlar İle İlgili Bazı Teknik Bilgiler

ESER ADI	YAPIM MALZEMESİ	YAPIM TEKNİĞİ	BİRLEŞTİRME TEKNİĞİ	SÜSLEME TEKNİĞİ
1 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
2 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	-	Kazıma, Kabartma, Delik işi
3 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme

4 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
5 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
6 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
7 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Kazıma, Tornada çizikleme
8 Numaralı Kaideli Şamdan	Bakır	Döküm	Lehim	Kazıma, Tornada çizikleme
9 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Kazıma
10 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Kabartma
11 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Kazıma, Kabartma, Tornada çizikleme
12 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
13 Numaralı Kaideli Şamdan	Bakır	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
14 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
15 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
16 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
17 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
18 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
19 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
20 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
21 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Kabartma
22 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Lehim	Kabartma
23 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Kazıma, Kabartma
24 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Kabartma
25 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Kazıma, Kabartma

26 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
27 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
28 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
29 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
30 Numaralı Kaideli Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
31 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Kabartma, Tornada çizikleme
32 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme
33 Numaralı Kaideli Şamdan	Pirinç	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada çizikleme

Tablo 2. El Şamdanları İle İlgili Bazı Teknik Bilgiler

ESER ADI	YAPIM MALZEMESİ	YAPIM TEKNİĞİ	BİRLEŞTİRME TEKNİĞİ	SÜSLEME TEKNİĞİ
1 Numaralı El Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada Çizikleme
2 Numaralı El Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada Çizikleme
3 Numaralı El Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada Çizikleme, Delik işi
4 Numaralı El Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	-
5 Numaralı El Şamdan	Bronz	Döküm	Kılavuz Geçme	-

Tablo 3. Asma Şamdanlar Hakkında Bazı Teknik Bilgiler

ESER ADI	YAPIM MALZEMESİ	YAPIM TEKNİĞİ	BİRLEŞTİRME TEKNİĞİ	SÜSLEME TEKNİĞİ
1 Numaralı Asma Şamdan	Bronz/Demir	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada Çizikleme

2 Numaralı Asma Şamdan	Bronz/Demir	Döküm	Kılavuz Geçme	Tornada Çi- zikleme
---------------------------	-------------	-------	---------------	------------------------

Sonuç

İncelenen şamdanlar pirinç, bronz ve bakır malzemeden ve döküm tekniğiyle üretilmiş yardımcı malzeme olarak demir (asma şamdanların zincirlerinde) kullanılmıştır (Tablo 1, 2, 3).

Süslemede kullanılan teknikler kazıma, kabartma, delik-işi ve tornada çizikleme teknikleri olmuştur. Genellikle söz konusu tekniklerden yalnız biri kullanılırken bazı eserlerde birden fazla teknik birlikte uygulanmıştır.

Genel olarak şamdanlar sade bırakılmış işlevsellik ön planda tutulmuştur. Ancak süsleme barındıran şamdanlar da bulunmaktadır. Bu şamdanlarda süsleme düzenlemelerine bakıldığında bitkisel (çiçek ve yaprak) ve geometrik (zencirek, geçme ve çizgiler) süslemelerle karşılaşılacaktır. Şamdanlarda figüratif öğeye rastlanılmamaktadır.

Şamdanlar gerek şekil gerekse süsleme bakımından başkent üslubunu yansıtır şekilde üretilmişlerdir. Değerli madenden mamül olmadıklarından ve gayet sade bırakıldıklarından gündelik kullanım eşyaları olarak tasarlanmış olmalıdırlar.

Eserler arasında dört tanesinde kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden üç tanesi vakıf kitabesidir. Kitabelerde vakfedenlerin kadın oluşu sosyal yaşam içerisinde kadının yeri ve önemini göstermesi açısından ayrıca önemlidir.

Kaynakça

Arlı, Belgin Demirsar ve Altun,Ara (2008). Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini Osmanlı Dönemi, İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları.

Arseven, Celal. Esat (1983). “Şamdan”, Sanat Ansiklopedisi, IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.1862-1863.

Atasoy, Nurhan (1997). 1582 Surname-i Hümayun: Dügün Kitabı, İstanbul: Koçbank Yayınları.

Bodur, Fulya (1987). Türk Maden Sanatı, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.

Bozkurt, Nebi (2010). “Şamdan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 328-330.

Esen, Veysel (2022), Tokat Şehir Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Aydınlatma Eşyaları, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Eyuboğlu, İsmet Zeki (2004), “Şamdan”, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, İstan-

bul: Sosyal Yayınlar.

Kanal, Serpil (2013). Eski Türklerde Şehircilik: Karahanlı Devleti Örneği, Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kâşgarlı Mahmûd (1985). Divanü Lûgati't-Türk, III, Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kâşgarlı Mahmûd (2005). Divanü Lûgati't-Türk, Çev. Seçkin Erdi ve Serap Tuğba Yurteser, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

O'Kane, Bernard (2006), The Treasures of Islamic Art in The Museums of Cairo, Cairo&New York: The American University in Cairo Press.

Öney, Gönül (2000). “Beylikler ve Erken Osmanlı Sanatına, Sosyal Yaşantısına Genel Bakış”, Akdeniz’de İslam Sanatı Erken Osmanlı Sanatı ve Beylikler Mirası (Türkiye Batı Anadolu ve Trakya), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Oral, Özlem (2016) Osmanlı Tereke Kayıtlarındaki İç mekân İthal Aydınlatma Eşyaları, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli (1986). “Şamdan”, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Vardar, Kadriye Figen (2011). “XVIII. yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Maden İşleri”, Sanat Tarihi Yıllığı, 0/18, s. 25-54.